

TEKNOLOGIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 372.864

Reyhan Tapdıq qızı Hacızadə
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
<https://orcid.org/0000-0002-2287-2905>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6449898>

İBTİDAİ TƏHSİLDƏ ƏMƏK HAZIRLIĞINDA İDRAK FƏALLIĞI

Рейхан Тандыг гызы Гаджызаде
докторант по программе доктора философии
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ В ТРУДОВОМ ОБУЧЕНИИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Rehan Tapdig Hajizader
doctorial student in the program of doctor of philosophy
the teacher at Azerbaijan State Pedagogical University

COGNITIVE ACTIVITY IN LABOR TRAINING IN PRIMARY EDUCATION

Xülasə. Məqalədə ibtidai təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığının pedaqoji prosesdə xarakterizə edən nəzəri və praktik mənimləmənin müvafiq mexanizmləri elmi cəhətdən şərhinə aydınlıq gətirilmiş standartlara uyğun olaraq şagirdin idrak fəallığının dinamik inkişafı təhlil edilmiş və yekun nəticə verilmişdir.

Açar sözlər: *müasir pedaqogika, əmək hazırlığı, idrak fəallığı, texnoloji əsaslar, tərbiyədə standart, öyrənmə yolu*

Резюме. В статье анализируется динамическое развитие познавательной деятельности учащихся в соответствии со стандартом воспитания, что уточняет научную интерпретацию соответствующих механизмов теоретического и практического обучения, характеризующих педагогический процесс познавательной деятельности в начальном образовании.

Ключевые слова: *современная педагогика, трудовая подготовка, познавательная активность, технологические основы, стандарты в воспитании, пути обучения*

Summary. The final result has been given according to the standart and dynamic development of the students cognitive activity. The article clarifies the theory of labour training in primary education in the pedagogical process and the relevant mechanisms of practical mastery from a scientific point of view.

Key words: *modern pedagogy, labor readiness, cognitive activity, technological bases, way of learning*

Əmək hazırlığı yalnız pedaqoji prosesdə müvafiq idrak fəallığı vasitəsilə həyata keçirilir. Əmək hazırlığı ilə əlaqədar tədris olunan təlim materialları idrak fəallıqla didaktik və psixoloji tələblərlə reallaşır.

Əmək hazırlığının texnoloji əsaslarına bələd olmaq lazımdır. İbtidai təhsildə əmək hazırlığının texnoloji əsasları dedikdə, burada aparılan tərbiyə işində standartlara uyğun məqsədyönlü fəaliyyətin nəzəri və praktik icrası ilə əlaqədar həyata keçiri-

lən səmərəli əməliyyatlardan yaranan fəal idraki proseslərin məcmusu başa düşülməlidir.

Tədris prosesi elə təşkil olunmalıdır ki, idrak fəallığı, təbii öyrənmə fəaliyyəti doğursun, öyrənəndə “ilk kəşf” sevinci keçirməyə imkan yaransın və yeni biliklərə yiyələnmək həvəsi artsın. İdrak fəallığı, ilk növbədə, təfəkkürün aktivləşdirilməsi əsasında meydana gəlir. Buna nail olmaq üçün, birinci növbədə, təlim prose-

sində idrak fəallığını stimullaşdıran problemli situasiyalardan faydalanmaq lazımdır.

İbtidai siniflərdə əmək hazırlığının texnoloji əsasları ilə bağlı problemli vəziyyət – məsələnin həllində ziddiyyətlərin, müxtəlif nöqtəyənəzlərin və variantların mövcudluğunu ehtiva edən vəziyyətdir, onları fərqləndirmək lazımdır.

İdrak fəaliyyətinin fəallaşdırılmasının ən başlıca mexanizmlərindən biri ənənəvi təlim sxeminin dəyişdirilməsidir, yəni ona tədqiqat xarakteri verilməsi şagirdin biliklərin mənimsənilməsi prosesinin başlıca simasına, bərabərhuquqlu subyektinə çevrilməsidir. Bu da təlim prosesində şagirdlərin və müəllimin mövqelərinin və onların funksiyalarının dəyişdirilməsi hesabına əldə oluna bilər.

Şagirdlərin fəal idrak mövqeyinin lazımı səviyyədə qalmasının zəruri şərti müəllimin hər bir şagirdə mərhəmətli, hörmətçil, fərdi münasibətdən, sinifdəki mühiti xüsusi həssaslıqla duymasından ibarətdir. Yəni bu işdə psixoloji dəstək: hörmət və etibar mütləqdir.

Müəllimin xeyirxah münasibəti, hörməti, şagirdlərin olduğu kimi qəbul edilməsi, onları daim dəstəkləmək təhsiləndə belə bir inamı möhkəmləndirir bilər ki, qarşıya qoyulmuş problemin həllində onların istənilən cəhdi yaradıcı fikir kimi qiymətləndiriləcək, onlara ciddi və hörmətlə yanaşılacaqdır. Təlimin psixoloji mühitinin məhz bu şəkildə dəyişdirilməsi nəticəsində uğursuzluq qorxusu, inamsızlıq hissi aradan götürülə bilər və şagirdlərin idrak fəallığı dərəcəsi boyu lazımı səviyyədə qoruna bilər.

Əmək fəaliyyətinin texnoloji prosesi düşünməyə yönəlmə, dərk etmə və düşünmə idraki fazaları reallaşmaqla şagirdlərin dünyagörüşünü inkişaf etdirir. Düşünməyə yönəlmə idraki fazası şagirdin mövzu ilə əlaqədar keçmişdə qazanmış olduğu bilik və bacarıqlardır.

Dərk etmə dedikdə, elə bir idrak fazası başa düşülür ki, təlim prosesində şagird keçmişdə qazanmış olduğu biliklə yanaşı yeni biliklərə yiyələnmiş olsun. Düşünmə isə, əvvəlki idrak fazalarının mərhələləri üzrə qazınan mənəvi keyfiyyətlərin tətbiq olunmasıdır.

İbtidai siniflərdə texnologiyanın tədrisində şagirdlərin idrak fəaliyyəti onların gələcək həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir; təlim hazırlığı zamanı qazınan bacarıqlar dinamik səciyyə daşıyır; insan kapitalı ilə bağlı olan tələblərə uyğun dəyərlər qazanmağa töhfə vermiş olur.

Tədrisdə texnologiyanın məzmunu (fənn kurikulumu), şagirdlərin idrak fəallığı, praktik işlərin təşkilində fəal təlim texnologiyaları, idrak bacarıqlarına aid praktik işlər daim ahəngdarlıq təşkil etməlidir.

Fənn kurikulumunun tədris vahidi üzrə (plastilin və yapma, applikasiya, mozaika, qatlama, hörmə işləri və tikmə materialları, məişət mədəniyyəti modelləşdirmə) nəzərdə tutulan mövzulara uyğun olan praktik işlər şagirdlərdə idrak bacarıqların formalaşdırmaqda mühüm əhəmiyyət daşıyır.

İbtidai təhsil pilləsi üzrə şagirdin tədqiqatçılığında, təlim nəticələrinin qazınılmasında tərtib edilən nəzəri və praktik materiallar onun idrak bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı müəllimin bələdçilik səriştəsini artırır. Şagird təlim prosesində praktik işlərdən faydalanarkən vaxt itkisinə yol vermədən, iqtisadi cəhətdən əlverişli, ekoloji baxımdan heç bir tullantı olmadan məmulatın hazırlanması, onların müqayisəsi, texnoloji əməliyyatlardan (nişanlama, qatlama, ölçmə, kəsmə, biçmə, tikmə, birləşdirmə) istifadə, birgə fəaliyyət bacarıqları, təhlükəsizlik texnikası və sanitariya-gigiyena qaydalarını yerinə yetirməklə, yaradıcılıq nümayiş etdirərək müvafiq model və layihələr qurmağa nail olduqda gələcək uğurlarına inamı artır.

İbtidai təhsil pilləsində texnologiya fənninin məzmun xətlərinin (emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti və qrafika) təlim nəticələri müxtəlif olsa da, inteqrasiya baxımından tamlıq vardır. Burada əsas diqqət həyati bacarıqlara əsaslanan təhsilə yönəldilməklə insan kapitalının inkişafı təmin olunmalıdır. Praktik təlim materiallarının şəkil, sxem, nümunə, icra ardıcılığının təsviri, əl hərəkətləri, rənglər və bir çox xüsusiyyətlərə maraq göstərməklə düşünmək, anlamaq və texnoloji əməliyyatlar aparmaqla şagird idrak fəaliyyətinə yönəldilməlidir. Standartlar məzmun xəttinə uyğun müəyyənləşdirilir.

Yeni fənn kurikulumlarının geniş tətbiqinə başladığımız bir vaxtda Texnologiya müəllimi hazırlanan vasitələrdən bacarıqla istifadə etməklə fəal (interaktiv) təlim üsullarından faydalanaraq fəaliyyət xətlərinin funksiyalarını reallaşdırma bilər. Bu zaman şagirdlərin idrak fazaları üzrə (düşünməyə yönəlmə, dərk etmə, düşünmə) aktivliyi səfərlər edilərək, problemlərin həllinə, təhlil etmə və əsaslandırma, mühakimə yürütməyə, əlaqələndirməyə təqdim etməyə yönəldilir.

Müəllim təlim prosesində psixotreninq aparmaqla şagirdlərin maraqlarını öyrənir, motivasiya və problem qoyulur, tədqiqat aparılır, informasiya mübadiləsi və müzakirəsi keçirilir, alınan nəticə qiymətləndirilir. Refleksiya əsasında iştirakçıların münasibətləri dinlənilir. Qarşılıqlı ünsiyyətin yaradılmasında əqli hücum, Venn diaqramı, ziqzaq, BİBÖ, şaxələndirmə, debatlar, diskussiyalar və bir çox fəal təlim üsulları pedaqoji prosesdə tətbiq edilməlidir. İbtidai siniflərdə şagirdlərin texnologiyadan idrak bacarıqları təhsil proqramında təsbit olunan standartlarla həllini tapmalıdır.

Əmək hazırlığında şagirdlər ibtidai siniflərdə texnoloji əməliyyatlar zamanı aşağıdakı idrak fəaliyyətini həyata keçirirlər. Buna daxildir: materialları müqayisə etmək, çeşidləmək, müvafiq texnoloji vasitələrdən (ölçmə, kəsmə, biçmə, birləşdirmə və s.) istifadə və s. Sadə məmulatlar hazırlanır; mürəkkəb olmayan məişət xidmətləri yerinə yetirilir; birgə fəaliyyət bacarıqları nümayiş etdirilir; özünün və başqalarının hazırladığı məmulatlara münasibət bildirilir; təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını şərh edilir və praktik fəaliyyətdə onlara riayət edilir; yaradıcılıq tələb edən tapşırıqlar yerinə yetirilir, model və layihələr qurulur.

Əmək hazırlığında müasir texnologiya standartlarına əsaslanan öz məzmun xətlərilə fərqlənir. Bura emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti və qrafika daxildir. Bu məzmun xətlərinə uyğun olaraq şagirdlərin idrak fəaliyyəti standartlarla şərtlənməklə aşağıdan yuxarı siniflər dəyişdikcə bilik və fəaliyyət üzrə idrak fəallığı artır.

Emal texnologiyaları üzrə məzmun standartları I-IV sinfin sonunda şagirdin idrak fəallığını bacarıqlara görə müqayisə etməklə dinamikanı təhlil edə bilirik. *I sinif*: sadə emal texnologiyalarını tanıyır, emal prosesinə hazırlıq görür, təhlükəsizlik və sanitariya-gigiyena qaydalarını yerinə yetirməklə sadə məmulatlar hazırlayır, onları təqdim

edir; texnoloji maşınları və texnoloji vasitələri təsnif edir, onları ayrılıqda bir-birindən fərqləndirir; özünəxidmət, bitkilərə qulluq və mədəni davranış qaydalarını sadə formada aydınlaşdırır; zəruri məişət texnikalarından istifadə bacarıqları nümayiş etdirir; sadə əşyaların qrafik təsvirini verir.

İbtidai təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığı ilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək mümkündür:

1. İbtidai təhsildə əmək hazırlığı yalnız müvafiq idrak fəallığı vasitəsilə qanunauyğunluqlarla texnoloji alqoritmlə, standartla pedaqoji prosesin komponentləri (təlim, təhsil, tərbiyə və psixoloji inkişaf) üzrə həyata keçirilir.

2. Tədris prosesi idrak fəallığı, təbii öyrənmə fəaliyyəti doğurduqda yeni biliklərə yiyələnmək həvəsi artır. Şagirdə bu problemin həlli zəruri tələbatın yaranması nəticəsində bütün idrak prosesləri də fəallaşır.

3. Təlim prosesində müəllim şagirdlərin idrak fəaliyyətini təşkil edərkən müşahidələr aparır, faktlar toplayır, mücərrəd təfəkkürdə təhlil edir, fikri əməliyyatlara təhrik olunur, problemlərin həllinə inanır. Təlim prosesində nəzəri biliklərini həyata və çalışmalara tətbiq edir, müstəqil, yaradıcı düşünmək və işləmək bacarıqlarına yiyələnir.

4. Şagirdlərin fəal idrak mövqeyinin lazımı səviyyədə qalmasının zəruri şərti müəllimin hər bir şagirdə mərhəmətli, hörmətçil, fərdi münasibətindən, sinifdəki mühiti xüsusi həssaslıqla duymasından ibarətdir. Yəni bu işdə psixoloji dəstək: hörmət və etibar mütləqdir.

Problemin aktuallığı. İbtidai təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığına münasibətin bildirilməsi aktual bir məsələdir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə ibtidai təhsildə əmək hazırlığında idrak fəallığı diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə, Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. -Bakı: Pedaqogika, -2004. -432 s.
2. Qasımova, L. Mahmudova, R. Pedaqogika. -Bakı, Çəşioğlu, -2012. -548 s.
3. Ağayev, Ş.O. Hacızadə, R.T. və b. İbtidai siniflərdə şagirdlərin texnologiyadan idrak bacarıqları. Bakı: "MM-S" müəssisəsi, -2019. -220 səh.

E-mail: reyhan.hacizad@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok., dos. Ş.O. Ağayev, ped.ü.fəls.dok., b/m. G.T. Eminova

Redaksiyaya daxil olub: 01.02.2022.